

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 07 | pp. 71-80 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

BANKLARDA DEPOZIT BAZASI SAMARADORLIGINI OSHIRISH BO'YICHA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Marpatov Shavkat Mavlonxonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada banklarda depozit bazasi samaradorligini oshirish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilgan. Xususan, AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda tijorat banklarining depozit siyosatini shakllantirish, aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning bo'sh pul mablag'larini bank tizimiga jalb etish mexanizmlari tahlil qilingan. Depozitlarni sug'urtalash tizimi, foiz siyosatini takomillashtirish, raqamli depozit mahsulotlarini joriy etish, mijozlarni segmentlash hamda uzoq muddatli jamg'armalarni rag'batlantirishning depozit bazasi barqarorligiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, depozit bazasi, depozit siyosati, bank resurslari, muddatli depozitlar, jamg'arma depozitlari, depozitlarni sug'urtalash, foiz siyosati, raqamli bank xizmatlari, xorijiy tajriba, moliyaviy barqarorlik, mijozlar ishonchi.

Abstract. This article examines the experience of foreign countries in improving the efficiency of the deposit base in banks. In particular, it analyzes the mechanisms for shaping the deposit policy of commercial banks and attracting the temporarily available funds of individuals and business entities into the banking system in the United States, Germany, the United Kingdom, Japan, South Korea, and other developed countries. The article also highlights the impact of deposit insurance systems, improvements in interest rate policy, the introduction of digital deposit products, customer segmentation, and the promotion of long-term savings on the stability of the deposit base.

Keywords: commercial banks, deposit base, deposit policy, bank resources, time deposits, savings deposits, deposit insurance, interest rate policy, digital banking services, foreign experience, financial stability, customer confidence.

Аннотация. В данной статье изучен опыт зарубежных стран по повышению эффективности депозитной базы банков. В частности, проанализированы механизмы формирования депозитной политики коммерческих банков и привлечения временно свободных денежных средств населения и хозяйствующих субъектов в банковскую систему США, Германии, Великобритании, Японии, Южной Кореи и других развитых стран. Освещено влияние системы страхования депозитов, совершенствования процентной политики, внедрения цифровых депозитных продуктов, сегментации клиентов и стимулирования долгосрочных сбережений на устойчивость депозитной базы.

Ключевые слова: коммерческие банки, депозитная база, депозитная политика, банковские ресурсы, срочные депозиты, сберегательные депозиты, страхование депозитов,

процентная политика, цифровые банковские услуги, зарубежный опыт, финансовая устойчивость, доверие клиентов.

Kirish

Jahon bank tizimida depozitlar tijorat banklari resurs bazasining asosiy va nisbatan barqaror manbalaridan biri hisoblanadi. Banklar tomonidan aholi, tadbirkorlik subyektlari, korxona va tashkilotlarning vaqtincha bo'sh pul mablag'larini jalb etish kreditlash hajmini kengaytirish, investitsion loyihalarni moliyalashtirish, to'lovlar uzluksizligini ta'minlash hamda bankning likvidlik holatini mustahkamlash imkonini beradi. Shu sababli depozit bazasining samaradorligi nafaqat jalb qilingan mablag'lar hajmi, balki ularning qiymati, muddati, barqarorligi, tarkibi va qaytarib olinishi bilan bog'liq xatarlar orqali ham baholanadi.

Depozit bazasining yetarli darajada shakllantirilmasligi bankning moliyaviy bozorlardan olinadigan qimmat va qisqa muddatli resurslarga bog'liqligini oshiradi. Aksincha, diversifikatsiyalangan, uzoq muddatli va mijozlar soni bo'yicha keng taqsimlangan depozit portfeli bankning kreditlash salohiyatini oshirib, likvidlik xatarlarini kamaytiradi. Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi chakana depozitlarni barqaror va barqarorligi nisbatan past bo'lgan guruhlariga ajratadi. Bunda depozitlarni sug'urtalash tizimi, mijozning bank bilan barqaror munosabatlari va operatsion hisobvaraqlardan foydalanishi depozit mablag'larining chiqib ketish ehtimolini baholashda muhim mezon hisoblanadi.

So'nggi yillarda foiz stavkalarining o'zgarishi, moliyaviy texnologiyalar rivojlanishi, masofaviy bank xizmatlarining kengayishi va banklararo raqobatning kuchayishi depozit bozorining xususiyatlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Raqamli banklar mobil ilovalar orqali depozit ochish, mablag'larni masofadan boshqarish va foiz stavkalarini tezkor o'zgartirish imkoniyatini taqdim etmoqda. Natijada mijozlar o'z mablag'larini banklar o'rtasida tezroq ko'chirish imkoniyatiga ega bo'lib, depozitlarning foiz stavkalariga sezgirligi oshmoqda. Yevropa Markaziy banki tadqiqotlarida raqamlashtirish depozitlar bozoridagi raqobatni va pul-kredit siyosati o'zgarishlarining depozit stavkalariga o'tish tezligini kuchaytirishi qayd etilgan.

Xorijiy mamlakatlarda depozit bazasi samaradorligini oshirishda depozitlarni sug'urtalash, mijozlarni segmentlash, jamg'arma mahsulotlarini diversifikatsiya qilish, raqamli omonatlarni rivojlantirish, uzoq muddatli depozitlarga qo'shimcha rag'batlar berish hamda mijozlarning moliyaviy savodxonligini oshirish kabi mexanizmlardan foydalaniladi. AQSh tajribasida depozitlarni sug'urtalash tizimi omonatchilar ishonchini ta'minlash va banklarda ommaviy mablag' yechib olish holatlarining oldini olishga qaratilgan. Federal depozitlarni sug'urtalash korporatsiyasi faoliyatining asosiy maqsadlaridan biri moliyaviy tizim barqarorligi va jamoatchilik ishonchini saqlab qolishdan iborat.

Yevropa mamlakatlarida depozit bazasini boshqarishda banklarning barqaror depozit manbalarini shakllantirish qobiliyati, mijozlar bilan uzoq muddatli aloqalar, xizmat ko'rsatish sifati va depozitlarning bank uchun qiymati alohida ahamiyatga ega. Yevropa Markaziy banki depozit franshizasini bankning nisbatan arzon va barqaror depozitlarni jalb qilish hamda saqlab qolishdan oladigan uzoq muddatli iqtisodiy foydasi

sifatida baholaydi. Bunday depozit bazasi bank rentabelligini qo'llab-quvvatlash va foiz xatarlarini yumshatishga xizmat qilishi mumkin.

Shu jihatdan banklarda depozit bazasi samaradorligini oshirish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganish O'zbekiston bank tizimi uchun ham dolzarb hisoblanadi. Xalqaro amaliyotdagi samarali mexanizmlarni milliy bank tizimining iqtisodiy va institutsional xususiyatlariga moslashtirish orqali depozitlar hajmini oshirish, ularning muddat tarkibini yaxshilash, talab qilib olinguncha depozitlarning yuqori ulushi bilan bog'liq likvidlik xatarlarini kamaytirish hamda aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlash mumkin.

Tadqiqotning maqsadi rivojlangan va rivojlanayotgan xorijiy davlatlarda banklar depozit bazasi samaradorligini oshirishga qaratilgan usul va vositalarni o'rganish hamda ulardan O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida foydalanish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun depozit bazasining bank faoliyatidagi iqtisodiy ahamiyatini yoritish, xorijiy mamlakatlarda depozit siyosatini shakllantirish xususiyatlarini tahlil qilish, depozitlarni sug'urtalash va raqamli bank xizmatlarining omonatchilar xatti-harakatlariga ta'sirini aniqlash hamda ilg'or tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish yo'nalishlarini belgilash vazifalari qo'yiladi.

Adabiyotlar sharhi

Bank depozitlarining iqtisodiy mohiyati, likvidlikni shakllantirishdagi o'rni va depozit mablag'larining barqarorligi iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan.

Depozit munosabatlarining nazariy asoslari D. Daymond va F. Dibvig tomonidan ishlab chiqilgan banklar faoliyati, likvidlik va bank inqirozlari modelida muhim o'rin egallaydi. Olimlarning fikriga ko'ra, banklar qisqa muddatda qaytarib olinishi mumkin bo'lgan depozitlarni uzoq muddatli aktivlarga yo'naltirish orqali iqtisodiyotda likvidlik yaratadi. Biroq omonatchilarning bir vaqtda o'z mablag'larini qaytarib olishga intilishi bankning likvidlik muammosiga duch kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Mualliflar depozitlarni sug'urtalash tizimini ommaviy mablag' yechib olish xavfini kamaytiruvchi muhim vositalardan biri sifatida asoslab bergan.

D. Anginer depozitlarni sug'urtalash bo'yicha ilmiy qarashlarni umumlashtirib, sug'urta tizimi bir tomondan bank inqirozlari va ommaviy depozit chiqib ketishining oldini olishini, ikkinchi tomondan esa ma'naviy xatarni yuzaga keltirishi mumkinligini ko'rsatadi. Tadqiqotda sug'urta qoplamasi miqdorini oqilona belgilash, yirik professional omonatchilarni to'liq himoyalamaslik hamda bank risklarini samarali nazorat qilish muhimligi asoslangan.

I. Drechsler, A. Savov va P. Schnabl tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda depozitlar pul-kredit siyosatining bank faoliyatiga ta'sir etuvchi muhim kanali sifatida ko'rib chiqiladi. Mualliflarning aniqlashicha, markaziy bank foiz stavkasi oshganida tijorat banklari depozit stavkalarini bozor stavkalariga nisbatan sekinroq oshirishi mumkin. Buning natijasida bank depozitlari hajmi qisqarib, mablag'larning boshqa moliyaviy vositalarga o'tishi kuzatiladi. Mazkur holat depozit siyosatini shakllantirishda foiz stavkalari, banklararo raqobat va mijozlarning narxga sezgirlikni birgalikda hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

E. Greenwald, S. Schulhofer-Wohl va J. Younger depozitlarning qaytarib olinishi mumkin bo'lgan mablag'lar bo'lishiga qaramay, amaliyotda omonatchilar o'z

hisobvaraqlarida mablag'larni uzoq vaqt saqlashini ta'kidlaydi. Bu banklarga uzoq muddatli kreditlar va boshqa aktivlarni moliyalashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, depozitlar qiymati va foiz stavkalarining o'zgarishi banklarning muddatlar transformatsiyasini amalga oshirish imkoniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

S. Doerr banklarning depozit bazasini geografik jihatdan diversifikatsiya qilish masalasini tadqiq etgan. Tadqiqot natijalari turli hududlarda shakllangan depozit bazasiga ega banklarda depozitlar o'sishining o'zgaruvchanligi nisbatan past bo'lishini ko'rsatgan. Bu esa bankning alohida hudud, soha yoki mijozlar guruhiga haddan tashqari bog'lanib qolishining oldini oladi. Shunday qilib, depozit bazasini hududlar, mijozlar va iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha diversifikatsiya qilish bank moliyalashtirish manbalarining barqarorligini oshiradi.

B. Hardy xalqaro banklarning depozit mablag'larini o'rganib, depozit bazasi tarkibini faqat an'anaviy aholi va korporativ depozitlar bilan cheklab bo'lmasligini qayd etadi. Banklarning moliyalashtirish manbalarida nobank moliya institutlari mablag'lari va banklararo operatsiyalarning ham ulushi mavjud. Biroq bunday mablag'lar chakana depozitlarga nisbatan bozor sharoitlari va foiz stavkalariga sezgirroq bo'lishi mumkin. Shuning uchun depozit bazasi samaradorligini baholashda uning hajmi bilan bir qatorda mablag'larning manbasi, konsentratsiyasi va barqarorligi ham hisobga olinishi lozim.

C. Müller va hammualliflar ulgurji depozitlar bilan bog'liq likvidlik xatarlarini tahlil qilib, nobank moliya tashkilotlaridan jalb qilingan yirik depozitlarning tez chiqib ketishi bank kreditlash faoliyati va likvidlik holatiga salbiy ta'sir qilishi mumkinligini aniqlagan. Mazkur yondashuv depozit bazasida ko'p sonli kichik va o'rta hajmdagi chakana depozitlar ulushini oshirish bank uchun yirik omonatchilarga qaramlikni kamaytirishini ko'rsatadi.

Bazel qo'mitasining likvidlikni qoplash koeffitsiyenti bo'yicha talablarida sug'urtalangan, mijozning operatsion ehtiyojlari bilan bog'langan va bank bilan barqaror munosabatlar asosida shakllangan chakana depozitlar nisbatan barqaror moliyalashtirish manbasi sifatida baholanadi. Barqarorligi past depozitlarga esa yuqoriroq chiqib ketish koeffitsiyentlari qo'llaniladi. Mazkur yondashuv banklarning depozit portfelini faqat miqdoriy ko'rsatkichlar asosida emas, balki uning sifat xususiyatlari bo'yicha ham boshqarishini talab etadi.

Federal depozitlarni sug'urtalash korporatsiyasining tadqiqotlarida sug'urtalanmagan yirik depozitlarning bir yoki bir nechta mijoz qo'lida jamlanishi banklarda ommaviy mablag' chiqib ketishi xavfini oshirishi qayd etiladi. Shu sababli AQSh tajribasida sug'urta qoplamasi, banklarning likvidlik holati, omonatchilar tarkibi va depozitlar konsentratsiyasini birgalikda nazorat qilishga katta e'tibor qaratiladi.

Moliyaviy barqarorlik kengashining so'nggi bank inqirozlari bo'yicha tahlillarida raqamli bank xizmatlari va mobil ilovalar depozitlarning chiqib ketish tezligini sezilarli darajada oshirishi mumkinligi ko'rsatilgan. Ayrim inqiroz holatlarida depozitlarning kunlik chiqib ketish sur'ati amaldagi likvidlik me'yorlarida nazarda tutilgan darajadan yuqori bo'lgan. Bu banklarda real vaqt rejimida likvidlik monitoringini yo'lga qo'yish, yirik depozitorlar xatti-harakatlarini tahlil qilish va favqulodda likvidlik rejalarini muntazam sinovdan o'tkazish zarurligini ko'rsatadi.

Yevropa Markaziy banki tadqiqotlarida raqamli banklar an'anaviy banklarga nisbatan depozit foiz stavkalarini tezroq o'zgartirishi va omonatchilarni qulay mobil xizmatlar orqali jalb etishi qayd etilgan. Shu bilan birga, raqamli moliyaviy vositalarning kengayishi bank depozitlariga muqobil jamg'arma shakllarini yuzaga keltirib, banklar o'rtasidagi raqobatni kuchaytiradi. Bu sharoitda tijorat banklari mijozlarga faqat yuqori foiz stavkalarini taklif etish bilan cheklanmasdan, xizmatlar qulayligi, xavfsizligi, tezkorligi va individuallashtirilgan mahsulotlar orqali depozit bazasini mustahkamlashi lozim.

O'rganilgan ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish natijasida depozit bazasi samaradorligi bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlar orqali shakllanishi aniqlanadi. Birinchidan, depozitlar hajmi bank aktiv operatsiyalarini moliyalashtirish uchun yetarli bo'lishi zarur. Ikkinchidan, depozitlar tarkibida uzoq muddatli va barqaror chakana mablag'larning ulushi yuqori bo'lishi kerak. Uchinchidan, depozitlar bo'yicha foiz xarajatlari bank daromadlilikiga mos darajada boshqarilishi lozim. To'rtinchidan, depozitlarning mijozlar, hududlar, muddatlar va valyutalar bo'yicha konsentratsiyasi cheklanishi zarur. Beshinchidan, depozitlarni sug'urtalash, raqamli xizmatlar, mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlar va samarali likvidlik boshqaruvi omonatchilar ishonchini mustahkamlashi kerak.

Shunday qilib, mavjud ilmiy tadqiqotlarda depozitlarning bank likvidligi, moliyaviy barqarorligi, foiz siyosati va kreditlash imkoniyatlariga ta'siri atroflicha o'rganilgan. Biroq xorijiy mamlakatlarda qo'llanilayotgan depozitlarni jalb qilish mexanizmlarini O'zbekiston tijorat banklarining mijozlar tarkibi, daromad darajasi, moliyaviy savodxonlik holati va raqamli bank xizmatlarining rivojlanish darajasini hisobga olgan holda moslashtirish masalalari qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi. Mazkur holat banklarda depozit bazasi samaradorligini baholovchi ko'rsatkichlar tizimini takomillashtirish va ilg'or xorijiy tajribalar asosida amaliy takliflar ishlab chiqish zaruratini belgilaydi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Xorijiy mamlakatlarda bank depozit bazasi samaradorligini oshirish mexanizmlari mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi, moliya bozori tuzilishi, banklararo raqobat, pul-kredit siyosati va omonatchilarni himoya qilish tizimiga qarab farqlanadi. Shunga qaramay, rivojlangan bank tizimlari tajribasida depozit bazasini shakllantirishning depozitlarni kafolatlash, mijozlar ishonchini mustahkamlash, mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, raqamli xizmatlarni rivojlantirish va depozitlar barqarorligini nazorat qilish kabi umumiy yo'nalishlari mavjud.

1-jadval

Banklarda depozit bazasini rivojlantirish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy tavsifi¹

Mamlakat	Depozitlarni	Depozit siyosatining asosiy	Depozit bazasi
-----------------	---------------------	------------------------------------	-----------------------

¹ Muallif ishlanmasi

	kafolatlash miqdori	xususiyati	samaradorligiga ta'siri
AQSh	250 ming AQSh dollari	Kafolat har bir omonatchi, sug'urtalangan bank va hisobvaraqlar egaligi toifasi bo'yicha alohida qo'llaniladi	Omonatchilar mablag'larini turli banklar va hisobvaraqlar turlari bo'yicha oqilona joylashtirishga imkon beradi hamda bank tizimiga ishonchni oshiradi
Germaniya	100 ming yevro	Majburiy kafolatlash tizimi bilan birga ayrim bank uyushmalarining qo'shimcha ixtiyoriy himoya mexanizmlari mavjud	Depozitlarning himoyalash darajasini oshiradi, yirik omonatlarni saqlab qoladi va banklarga uzoq muddatli ishonchni mustahkamlaydi
Buyuk Britaniya	120 ming funt sterling	Kafolat joriy, jamg'arma va muddatli hisobvaraqlarni qamrab oladi, ayrim vaqtinchalik yirik qoldiqlar uchun qo'shimcha himoya mavjud	Aholi jamg'armalarini bank tizimida saqlashni rag'batlantiradi va favqulodda vaziyatlarda omonatchilar manfaatlarini himoya qiladi
Yaponiya	10 mln iyena va unga hisoblangan foiz	Oddiy depozitlar belgilangan miqdorda, foizsiz hisob-kitob depozitlari esa to'liq himoyalashadi	Aholi jamg'armalarini himoya qilish bilan birga banklararo hisob-kitoblar va to'lov tizimining uzluksizligini ta'minlaydi
Janubiy Koreya	100 mln von	Banklar va boshqa sug'urtalangan moliya institutlarini qamrab oladigan integratsiyalashgan depozitlarni himoya qilish tizimi amal qiladi	Omonatchilar himoyasini kuchaytiradi, moliya institutlari risklarini markazlashgan tartibda monitoring qilish va depozit bazasi barqarorligini oshirish imkonini beradi

AQShda depozit bazasining barqarorligini ta'minlashda Federal depozitlarni sug'urtalash korporatsiyasi - FDIC muhim o'rin egallaydi. Standart kafolat miqdori har bir omonatchi uchun har bir FDIC tomonidan sug'urtalangan bankda va har bir hisobvaraqlar egaligi toifasi bo'yicha 250 ming AQSh dollarini tashkil etadi. Hisobvaraqlar egaligi toifalariga yakka tartibdagi, qo'shma, pensiya, trust, korporativ va boshqa hisobvaraqlar kiradi.

AQSh tizimining muhim jihati depozitlarni sug'urtalashning hisobvaraqlar egaligi shakli bo'yicha segmentlanganligidir. Bunday mexanizm omonatchilarga o'z mablag'larining kafolatlangan qismini aniq hisoblash imkonini beradi. FDIC tomonidan

depozitlar kafolatini hisoblashga mo'ljallangan elektron vositalarning taqdim etilishi ham sug'urta tizimining shaffofligini oshiradi.

AQSh tajribasidan kelib chiqadigan asosiy xulosa shundan iboratki, depozit bazasi samaradorligini oshirish faqat yuqori foiz stavkalariga emas, balki omonatchilarga kafolat shartlarini aniq tushuntirish, hisobvaraqlarni segmentlash va sug'urtalanmagan yirik depozitlar konsentratsiyasini nazorat qilishga ham bog'liq. Bu - FDIC sug'urta mexanizmi hamda Bazel qo'mitasining sug'urtalanmagan va yirik depozitlarni barqarorligi past mablag'lar sifatida baholash yondashuvidan kelib chiqadigan xulosadir.

Germaniyada qonunchilikka asoslangan depozitlarni kafolatlash tizimi har bir mijozning bitta bankdagi depozitlarini 100 ming yevrogacha himoya qiladi. Mazkur kafolat joriy hisobvaraqlar, talab qilib olinguncha depozitlar va jamg'arma hisobvaraqlariga tatbiq etiladi. Kafolat miqdori doirasidagi asosiy summa va hisoblangan foizlarni qaytarish muddati, odatda, yetti kunni tashkil etadi.

Germaniya tajribasining o'ziga xos jihati qonunchilikda belgilangan majburiy himoya bilan bir qatorda ayrim bank uyushmalari tomonidan tashkil etilgan ixtiyoriy depozitlarni himoya qilish mexanizmlarining ham mavjudligidir. Ayrim hollarda ushbu tizimlar 100 ming yevrodan ortiq mablag'larni ham qo'shimcha ravishda himoya qilishi mumkin.

Mazkur ikki pog'onali yondashuv mijozlarning bank tizimiga ishonchini oshirish, yirik depozitlarni saqlab qolish va depozit bazasining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, omonatchi depozit joylashtirishdan oldin bankning qaysi kafolat tizimida ishtirok etishi va qo'shimcha himoya shartlarini tekshirishi talab etiladi.

Germaniya tajribasi depozit bazasini samarali boshqarishda sug'urta tizimi bilan birga jamg'arma hisobvaraqlari, talab qilib olinguncha depozitlar, muddatli jamg'arma mahsulotlari va uzoq muddatli jamg'arma sertifikatlarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Buyuk Britaniyada depozitlar Financial Services Compensation Scheme — FSCS tomonidan himoya qilinadi. 2025-yil 1-dekabrdan depozitlarni himoya qilish miqdori har bir huquqqa ega shaxs uchun har bir vakolatli bank, qurilish jamiyati yoki kredit uyushmasi bo'yicha 120 ming funt sterlinggacha oshirildi. Ushbu himoya joriy, jamg'arma va muddatli depozit hisobvaraqlariga tatbiq etiladi.

Buyuk Britaniya tizimida uy-joy sotilishi, meros, sug'urta to'lovi yoki boshqa muhim hayotiy hodisalar natijasida hisobvaraqda vaqtincha shakllangan yirik qoldiqlar uchun ham alohida himoya mavjud. Bunday vaqtinchalik yirik qoldiqlar 1,4 mln funt sterlinggacha olti oy davomida himoyalaniishi mumkin.

FSCS bank faoliyati to'xtagan hollarda tegishli omonatchilarga kompensatsiyani avtomatik ravishda to'lash mexanizmini qo'llaydi. Natijada omonatchidan alohida murakkab talabnoma topshirish talab qilinmaydi.

Buyuk Britaniya tajribasining banklar uchun muhim jihati shundaki, depozit kafolati miqdori iqtisodiy sharoitlarga qarab qayta ko'rib chiqiladi va mijozlarga kafolat doirasi haqida muntazam axborot beriladi. Bu omonatchilarning bank tizimiga bo'lgan ishonchini saqlash va jamg'armalarning bankdan tashqariga chiqib ketishining oldini olishga xizmat qiladi.

Yaponiyada depozitlarni sug'urtalash tizimi moliya institutlari tomonidan sug'urta badallarini Depozitlarni sug'urtalash korporatsiyasiga to'lash asosida faoliyat yuritadi. Sug'urta hodisasi yuz berganda korporatsiya omonatchilar mablag'larini belgilangan tartibda qoplaydi.

Oddiy depozitlar bo'yicha bir omonatchining bitta moliya institutidagi 10 mln iyenagacha bo'lgan asosiy mablag'i va unga hisoblangan foizlar himoya qilinadi. To'lov va hisob-kitoblarni amalga oshirish uchun foydalaniladigan, foiz hisoblanmaydigan hamda talab qilib olinguncha qaytariladigan maxsus hisob-kitob depozitlari esa to'liq himoya qilinadi.

Yaponiya modelining asosiy afzalligi jamg'arma depozitlari va iqtisodiyotdagi kundalik hisob-kitoblarni ta'minlovchi depozitlar o'rtasida farq mavjudligidir. Oddiy depozitlar bo'yicha kafolat chegarasi omonatchilarni himoya qilsa, hisob-kitob depozitlarining to'liq kafolatlanishi to'lov tizimi uzluksizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mazkur tajriba bank depozitlarini ularning iqtisodiy vazifasi bo'yicha tasniflash muhimligini ko'rsatadi. Ya'ni barcha depozitlarga bir xil yondashish o'rniga, jamg'arma, hisob-kitob, operatsion va muddatli depozitlarning bank likvidligiga ta'sirini alohida baholash maqsadga muvofiq.

Janubiy Koreyada depozitlarni himoya qilish tizimi Koreya Depozitlarni sug'urtalash korporatsiyasi — KDIC tomonidan boshqariladi. KDIC sug'urtalangan moliya institutlaridan badallar yig'adi, maxsus sug'urta fondini shakllantiradi va moliya instituti bankrot bo'lganida omonatchilarga kompensatsiya to'laydi.

Janubiy Koreyada depozitlarni himoya qilish chegarasi 2025-yil 1-sentabrdan har bir omonatchi uchun har bir sug'urtalangan moliya institutida asosiy qarz va belgilangan foizni qo'shgan holda 100 mln vongacha oshirildi. Avvalgi 50 mln vonlik chegaraning oshirilishi omonatchilar himoyasini kuchaytirish va moliya tizimi barqarorligini ta'minlash bilan izohlangan.

Koreya tizimi faqat tijorat banklarini emas, balki sug'urta kompaniyalari, investitsiya vositachilari, savdo banklari va jamg'arma banklari kabi turli moliya institutlarini ham qamrab olishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, sug'urtalanadigan va sug'urtalanmaydigan moliyaviy mahsulotlar aniq ajratilgan.

KDIC sug'urta to'lovlarini amalga oshirish bilan cheklanib qolmay, sug'urtalangan moliya institutlarining moliyaviy va nomoliyaviy risklarini monitoring qiladi. Bu depozitlarni sug'urtalash tizimidan bank risklarini oldindan aniqlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash vositasi sifatida foydalanish imkonini beradi.

Janubiy Koreya tajribasidan O'zbekiston banklari uchun kelib chiqadigan muhim yo'nalish depozitlarni sug'urtalash tizimini prudensial nazorat, banklar risklarini baholash va omonatchilarni muntazam xabardor qilish mexanizmlari bilan uyg'unlashtirishdan iborat.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalari bank depozit bazasining samaradorligi faqat jalb qilingan mablag'lar hajmi bilan emas, balki depozitlarning qiymati, muddat tarkibi, barqarorligi, diversifikatsiya darajasi hamda likvidlik xatarlariga ta'siri bilan kompleks baholanishi lozimligini ko'rsatdi. Depozitlar tarkibida uzoq muddatli, sug'urtalangan va ko'p sonli chakana mijozlarga tegishli mablag'lar ulushining oshishi bankning

moliyalashtirish manbalarini barqarorlashtiradi. Aksincha, bir nechta yirik omonatchilar, sug'urtalanmagan depozitlar yoki foiz stavkalariga yuqori darajada sezgir mablag'larga haddan tashqari bog'lanish bankning likvidlik xatarlarini kuchaytiradi. Shu sababli depozit bazasini boshqarishda uning miqdoriy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda sifat xususiyatlarini ham hisobga olish zarur.

Xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy tahlili depozit bazasini rivojlantirishning yagona universal modeli mavjud emasligini ko'rsatdi. AQShda depozitlarni hisobvaraqa egaligi toifalari bo'yicha sug'urtalash, Germaniyada majburiy va ixtiyoriy himoya tizimlarini uyg'unlashtirish, Buyuk Britaniyada kafolat miqdorini iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda qayta ko'rib borish, Yaponiyada depozitlarni iqtisodiy vazifasiga qarab himoyalash hamda Janubiy Koreyada depozitlarni sug'urtalashni prudensial monitoring bilan birlashtirish amaliyoti shakllangan. Ushbu mexanizmlarning umumiy jihati omonatchilar manfaatlarini himoya qilish, bank tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va moliyaviy beqarorlik sharoitida depozitlarning keskin chiqib ketish xavfini kamaytirishdan iborat.

O'zbekiston tijorat banklarida xorijiy tajribalarni qo'llashda ularni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki milliy bank tizimi, aholi daromadlari, moliyaviy savodxonlik darajasi, inflyatsion kutilmalar va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchini hisobga olgan holda moslashtirish maqsadga muvofiq. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, depozit bazasi samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi:

- depozit bazasini mijozlar, hududlar, valyutalar va muddatlar bo'yicha diversifikatsiya qilish;
- talab qilib olinguncha depozitlar ulushini maqbul darajada saqlagan holda uzoq muddatli jamg'arma depozitlarini rag'batlantirish;
- depozit foiz stavkalarini bankning resurs qiymati, kredit daromadliligi va bozor sharoitlariga muvofiq belgilash;
- yirik va sug'urtalanmagan depozitlar konsentratsiyasi bo'yicha ichki limitlarni joriy etish;
- aholi, tadbirkorlik subyektlari va korporativ mijozlar uchun alohida depozit mahsulotlarini ishlab chiqish;
- mobil ilovalar orqali depozit ochish, avtomatik jamg'arish va foiz daromadlarini kuzatish imkoniyatlarini kengaytirish;
- omonatchilarga depozitlarni kafolatlash shartlari, sug'urtalanadigan mahsulotlar va mavjud xatarlar to'g'risida tushunarli axborot berish;
- depozitlarning kutilmagan chiqib ketishini oldindan aniqlovchi raqamli monitoring va erta ogohlantirish tizimini shakllantirish;
- depozitlarni sug'urtalash tizimini banklarning risk darajasiga asoslangan prudensial nazorat va sug'urta badallari bilan uyg'unlashtirish.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bank depozit bazasi samaradorligini oshirish yuqori foiz stavkalarini taklif qilish bilangina cheklanmaydi. Barqaror depozit bazasi mijozlar ishonchi, depozitlarning ishonchli himoyasi, sifatli xizmat ko'rsatish, raqamli qulaylik, maqbul foiz siyosati va bank risklarini samarali boshqarishning o'zaro uyg'unligi asosida shakllanadi. Xorijiy tajribalarning O'zbekiston amaliyotiga oqilona moslashtirilishi tijorat banklarining resurs bazasini mustahkamlash, kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish,

likvidlik xatarlarini kamaytirish va bank tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Diamond D.W., Dybvig P.H. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity // *Journal of Political Economy*. – 1983. – Vol. 91, No. 3. – P. 401–419.
2. Anginer D., Demirgüç-Kunt A. Bank Runs and Moral Hazard: A Review of Deposit Insurance // *The Oxford Handbook of Banking*. – 2019. – P. 685–706.
3. Anginer D., Demirgüç-Kunt A., Zhu M. How Does Deposit Insurance Affect Bank Risk? Evidence from the Recent Crisis. World Bank Policy Research Working Paper No. 6289. – Washington, D.C.: World Bank, 2012.
4. Drechsler I., Savov A., Schnabl P. The Deposits Channel of Monetary Policy // *The Quarterly Journal of Economics*. – 2017. – Vol. 132, No. 4. – P. 1819–1876.
5. Greenwald E., Schulhofer-Wohl S., Younger J. Deposit Convexity, Monetary Policy and Financial Stability. Federal Reserve Bank of Dallas Working Paper No. 2315. – 2023.
6. Doerr S. Bank Geographic Diversification and Funding Stability. BIS Working Papers No. 1221. – Basel: Bank for International Settlements, 2024.
7. Hardy B., Zhu S. Unpacking International Banks' Deposit Funding // *BIS Quarterly Review*. – September 2023.
8. Müller C., Ossandon Busch M., Sarmiento M., Pinzon-Puerto F. Fragile Wholesale Deposits, Liquidity Risk, and Banks' Maturity Transformation. BIS Working Papers No. 1263. – Basel: Bank for International Settlements, 2025.
9. Basel Committee on Banking Supervision. Basel Framework: LCR40 – Cash Inflows and Outflows. Bank for International Settlements.
10. Financial Stability Board. Depositor Behaviour and Interest Rate and Liquidity Risks in the Financial System: Lessons from the March 2023 Banking Turmoil. – Basel, 2024.
11. Financial Stability Board. 2023 Bank Failures: Preliminary Lessons Learnt for Resolution. – Basel, 2023.
12. Pancaro C., Passantino V., Pietsch A. The Deposit Franchise Value of Euro Area Banks // European Central Bank, *Financial Stability Review*. – May 2025.
13. European Central Bank. Digital Banking: How New Bank Business Models Are Disrupting Traditional Banks // *Financial Stability Review*. – May 2025.
14. Federal Deposit Insurance Corporation. Understanding Deposit Insurance. – Washington, D.C.: FDIC.
15. Federal Deposit Insurance Corporation. Options for Deposit Insurance Reform. – Washington, D.C.: FDIC, 2023.

Copyright: ©2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

